

КАТЕГОРІЯ «ФІНАНСОВА СТІЙКІСТЬ» В СИСТЕМІ УПРАВЛІННЯ ТОРГІВЕЛЬНИМ ПІДПРИЄМСТВОМ

*д.е.н., доцент,
професор кафедри економіки та управління,
Одеський національний університет імені І.І. Мечникова
Масленніков Є.І.,
аспірант кафедри економіки та управління
Одеський національний університет імені І.І. Мечникова
Цимбаленко А.М.*

Під впливом посилення процесів всесвітньої економічної глобалізації успішне функціонування торгівельного підприємства в великій мірі залежить від рівня його фінансової стійкості. Тільки за умови підтримання рівня фінансової стійкості на прийнятному рівні підприємство може формувати чинники кількісних та якісних змін для сталого функціонування у сучасних умовах і зростання потенціалу в майбутніх періодах. Тому сьогодні, в умовах конкуренції як з вітчизняними, так і з зарубіжними суб'єктам, забезпечення фінансової стійкості кожного окремо взятого торгівельного підприємства є одним із пріоритетних завдань. У цих умовах актуальності набувають дослідження теоретико-методологічних та організаційно-методичних питань забезпечення системи управління фінансовою стійкістю суб'єктів господарювання, дослідження системи інструментів оцінки та аналізу фінансового стану торгівельного підприємства.

У професійній економічній літературі важко знайти підхід щодо єдиного тлумачення поняття «фінансова стійкість», який вважають загальноприйнятним. Деякі джерела з питань фінансового аналізу це

поняття розглядають як один із показників фінансового стану підприємства, який характеризує: стан активів (пасивів) підприємства, що гарантує постійну платоспроможність [1]; такий стан підприємства, коли обсяг його майна (активів) достатній для погашення зобов'язань, тобто підприємство є платоспроможним [2]; стан і структуру активів організації, їх забезпеченість джерелами [3].

Тобто можна зазначити, що більшість науковців асоціюють сутність поняття «фінансова стійкість» зі станом і структурою активів і пасивів, що ґрунтується на загальноприйнятому визначенні фінансів як системи економічних відносин, які виникають у процесі формування, розподілу та використання грошових ресурсів підприємства. Але варто зазначити, що фінанси мають під собою набагато глибший економічний зміст. Вони є «відносно самостійною сферою системи фінансів держави, що охоплює широке коло грошових відносин, пов'язаних із формуванням і використанням капіталу, доходів, грошових активів у процесі кругообігу їх коштів і виражених у вигляді різних грошових потоків» [4].

Сьогодні загальноприйнята система фінансових відносин дещо змінилась, вона постійно модифікується та доповнюється елементами фінансових відносин, що впливають на потоки грошових коштів в цілому. Спостерігається постійний зв'язок торговельного підприємства з постачальниками і покупцями з питань забезпечення виконання зобов'язань; інвесторами (акціонерами, учасниками, власниками); з державою – при сплаті податків і зборів до відповідних бюджетів; з кредитними установами – при одержанні і погашенні кредитів, страхових платежів тощо. Також потрібно зазначити, в ринкових умовах з'являються і нові суб'єкти даних відносин, що функціонують для вирішення питань банкрутства, реорганізації підприємств (злитті, поглинанні, об'єднанні, розподілі та інші).

Фінансові відносини, що виникають між суб'єктами господарювання в процесі їх діяльності, найчастіше пов'язані з процесами формування, розподілу, перерозподілу та використання капіталу, доходів, фондів та резервів. Таке поєднання фінансових процесів визначає його фінансову стійкість. Тому узагальнюючим

параметром фінансового стану підприємства, що характеризує його якісну та кількісну сторону, та відображає зміни фінансових відносин під впливом різноманітних факторів, називають фінансовою стійкістю.

Фінансова стійкість – визначення, що має комплексний характер та знаходиться під впливом різноманітних фінансово-економічних процесів. Формування фінансової стійкості підприємства можна представити у наступному вигляді (рис.1)

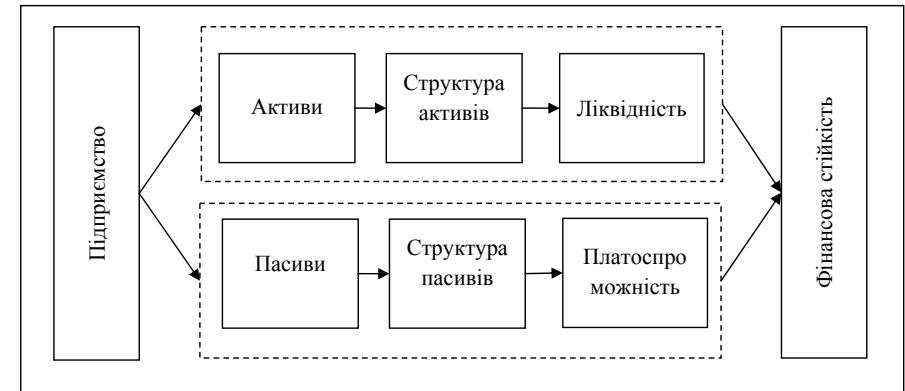

Рисунок 1 Формування фінансової стійкості торговельного підприємства

У зв'язку з тим, що науковці досі не визначили єдиного підходу щодо трактування сутності фінансової стійкості підприємства, відсутній загальноприйнятий підхід і відносно показників цього поняття. Економічна література розглядає широкий спектр інструментів оцінки фінансової стійкості як показника фінансового стану підприємства. Найчастіше інструментами фінансової стійкості називають платоспроможність, ліквідність та фінансову незалежність (автономію). Майже така ж ситуація і щодо інструментів фінансового стану підприємства. До них відносять: прибутковість, рентабельність, ліквідність, платоспроможність, ділову активність, ринкову активність, фінансову стійкість, коефіцієнт маневреності, коефіцієнт покриття тощо. Крім того кожному блоку показників виділяються ще окремі показники.

Також для аналізу фінансового стану складають аналітичний баланс, за даними якого визначаються показники фінансової тривалості.

Офіційними методичними матеріалами для оцінки фінансового стану підприємств рекомендовано використовувати наступні показники:

- оцінку майнового стану підприємства та динаміку його зміни;
- аналіз фінансових результатів діяльності підприємства;
- аналіз ліквідності;
- аналіз ділової активності;
- аналіз платоспроможності (фінансової стійкості);
- аналіз рентабельності.

Слідування та відповідність вимогам ринку стимулює торговельні підприємства постійно працювати над вдосконаленням діяльності, впровадженням досягнень науково-технічного прогресу, новітніх форм господарювання та управління, що дає гарантії підвищення фінансової ефективності та конкурентоспроможності. Тому важливим аспектом введення таких інновацій є наявність обґрунтованих доказів щодо доцільності та реальності їх впровадження, готовності торговельного підприємства нести відповідні витрати та забезпечити їх підтримку в процесі реалізації. Саме фінансова оцінка діяльності торговельного підприємства дає змогу отримати об'єктивну оцінку його фінансового стану і фінансових результатів, змін в активах, власному капіталі і зобов'язаннях, обґрунтовує стратегію розвитку, коригує плани та рішення, дає змогу контролювати їх виконання, виявляти проблемні місця та фінансові резерви.

Основними задачами оцінки фінансового стану підприємства є:

- визначення вартості майна підприємства і змін в ньому;
- оцінка ліквідності і фінансової стійкості підприємства;
- оцінка оборотності оборотного капіталу та встановлення факторів пришвидшення (уповільнення) його оборотності;
- вивчення стану і динаміки розрахунково-платіжної дисципліни, перевірка виконання зобов'язань за платежами в бюджет і банки;

– оцінка платоспроможності і кредитоспроможності, використання підприємством кредиту, його забезпеченості та ефективності.

По суті, це – критерії оцінки ефективності діяльності підприємства, так як зазвичай характеризують ступінь досягнення головної цілі його діяльності у зіставленні із понесеними витратами.

В даний час не існує відповідних теорій, що визначають поняття життєздатності суб'єкта господарювання. Немає науково обґрунтованої відповіді на питання, що слід рахувати закінченням діяльності підприємства – повну втрату ним майна, або втрату персоналу, або припинення отримання позитивного фінансового результату, або припинення випуску продукції, або його ліквідацію як юридичної особи.

На нашу думку, у найбільшій мірі змісту категорії «втрата підприємством життєздатності» відповідає його ліквідація як юридичної особи.

Дійсно, у результаті реалізації ліквідаційної процедури підприємство зникає не тільки як юридичний суб'єкт, але й як майновий комплекс та виробнича одиниця. Слід відмітити, що запропонований підхід є найлогічнішим та відповідає офіційній цільовій спрямованості процедури ліквідації.

Слід виділити неекономічні та економічні причини ліквідації підприємства як юридичної особи.

До неекономічних причин, встановлених Господарським кодексом України, відносять: закінчення строку, на який було створено юридичну особу, ведення діяльності, забороненою законом та ін.

Основні серед економічних причин:

- ліквідація підприємства враховуючи його економічну неефективність;
- ліквідація підприємства зважаючи на його банкрутство.

Рішення про ліквідацію неефективного підприємства приймається, як правило, його власником і здійснюється у відповідності з процедурами, передбаченими Господарським кодексом України.

Проте найчастіше підприємства ліквідують внаслідок їх банкрутства. Жодне з них не застраховане від цієї процедури. В умовах ринку банкрутство – це спосіб самоочищення економіки, результатом природного відбору. Ліквідуються близько 80% підприємств, по відношенню до яких застосовується закон України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» [5].

У 1978 році Е. Альтман розробив подібну, але більш точну модель, що дозволяє прогнозувати банкрутство на п'ять років з точністю до сімдесяти відсотків [6].

У цій моделі використовуються такі показники:

- рентабельність активів;
- динаміка прибутку;
- коефіцієнт покриття відсотків;
- відношення накопиченого прибутку до активів;
- коефіцієнт ліквідності;
- частка власних коштів у пасивах;
- вартість активів підприємства.

У. Бівер запропонував п'ятифакторну систему для оцінки фінансового стану підприємства з метою діагностики банкрутства, що містить такі індикатори:

- рентабельність активів;
- питома вага позикових коштів у пасивах;
- коефіцієнт ліквідності;
- частка чистого оборотного капіталу в активах;
- коефіцієнт Бівера = (чистий прибуток + амортизація) / позикові кошти.

Р.С. Сайфулін і Г.Г. Кадиков запропонували використовувати для оцінки фінансового стану підприємств рейтингове число:

$$R = 2K_o + 0,1K_{пл} + 0,08K_{оа} + 0,45K_m + K_{пр}, \quad (1)$$

де K_o – коефіцієнт забезпеченості власними коштами;
 $K_{пл}$ – коефіцієнт поточної ліквідності;

$K_{оа}$ – коефіцієнт оборотності активів;

K_m – комерційна маржа (рентабельність реалізації);

$K_{пр}$ – коефіцієнт приросту.

У відповідності до Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом», ознакою банкрутства вважається неспроможність підприємства задовольнити потреби кредиторів по грошовим зобов'язанням та (або) виконати обов'язки по виплаті обов'язкових платежів, якщо відповідні зобов'язання та (або) обов'язки не виконані ним на протязі трьох місяців з моменту настання дати їх виконання. До складу грошових зобов'язань включається заборгованість за передану продукцію (товари), виконані роботи, надані послуги, суми позик з врахуванням відсотків, заборгованість по сплаті податків і зборів (обов'язкових платежів). Не враховуються нараховані штрафні санкції, зобов'язання перед фізичними особами за заподіяну шкоду їх життю і здоров'ю, а також по виплаті авторської винагороди, зобов'язання по виплаті дивідендів засновникам.

Сформульоване в законі [5] і приведене вище визначення ознаки неспроможності можна описати аналітичною формулою (2).

$$K_n = A_d / O_n < 1, \quad (2)$$

де O_n – вартість боргів підприємства, що підлягають погашенню, грн.

A_d – сума грошових коштів та інших активів, які повинні бути передані кредиторам у погашення боргів перед ними, грн.

Видно, що у формулі вартість зобов'язань протиставляється вартості активів. По суті, ця модель є показником ліквідності.

Втрата ліквідності підприємства є безпосередньою причиною його банкрутства. Якщо підприємство неліквідне, тобто неплатоспроможне тривалий час, то за пропозицією органів управління підприємством або кредиторів оголошується судовий розгляд щодо платоспроможності підприємства.

В багатьох дослідженнях розглядаються два основних аспекти втрати ліквідності підприємства: фінансовий та економічний.

Фінансовий аспект пов'язаний з такими факторами, як регулювання потоків грошових коштів, грошова дисципліна та інші. Економічний аспект проблеми пов'язаний з поясненням економічних причин втрати ліквідності.

Спроби наукового доказу зв'язку збитковості і низької ліквідності можна знайти в різних роботах. Їх автори показують, як у результаті збиткової діяльності погіршується структура звіту про фінансовий стан підприємства, що автоматично позначається на рівні показників ліквідності, які розраховуються на його основі. Необхідність оцінки ліквідності промислових підприємств у ринкових умовах зумовлюється насамперед тим, що жодне з них в умовах ринку не застраховане від банкрутства – становища, коли підприємство не розраховується за своїми зобов'язаннями і зазнає фінансового краху у своїй діяльності.

Із сказаного видно, що збереження ліквідності являє собою важливу умову нормальної діяльності підприємства, його фінансової стійкості, основним напрямом протидії банкрутству.

Термін «ліквідність» можна визначити як ступінь легкості перетворення активів підприємства в грошові кошти. Визначення ліквідності займає одне з найважливіших місць характеристики фінансової стійкості або платоспроможності торговельного підприємства.

З латинського «liquidus» текучий, рідкий, тобто означає легкість перетворення активів у грошові кошти. Останні вважаються абсолютно ліквідними коштами. Науковці виділяють дві сторони ліквідності. З однієї сторони, це величина, зворотна по відношенню до часу, необхідного для швидкого продажу активу по даній ціні; з іншого боку, це сума, яку можна за нього виручити. Ці сторони взаємопов'язані: якщо ви бажаєте отримати велику суму за свою продукцію, товар, послугу, то потрібно витратити більше часу на пошуки кращого покупця. Але інколи кошти потрібні терміново для рішення проблеми або ж для вкладення в більш вигідну справу. Тоді потрібно поступитись в ціні і отримати вигреш в часі.

Аналізувати фінансовий стан будь-якого підприємства є невідкладною необхідністю, бо не можна вести господарство без міри ваги і рахунку, не добиваючись перевищення доходів над видатками.

Процес оцінки ліквідності балансу (звіту про фінансовий стан) базується в порівнянні ресурсів за активами, які згруповані за рівнем їх ліквідності і розміщені в порядку зменшення ліквідності, з зобов'язаннями за пасивом, які згруповані за термінам їх погашення і розміщені в порядку зростання термінів погашення. Далі потрібно зіставити підсумки отриманих операцій та порівняти їх.

Фінансові нововведення і визначені при цьому тенденції досліджувалися Маршаллом Дж. Ф., Бансалом Віп як зовнішні чинники та аспекти фінансової стійкості підприємства. На думку даних авторів, прогнозування достатнього рівня фінансових показників і допустимих діапазонів їх варіації повинно насамперед орієнтуватися на нові фінансові продукти. Особлива увага в даному випадку приділяється процесам забезпечення фінансової рівноваги, не розкриваючи його перманентний зв'язок з ростом цінності. На наш погляд, розробки зарубіжних авторів в області фінансових інструментів, мають поверхневий характер по відношенню до конкретного застосування в управлінні фінансовою стійкістю торговельного підприємства.

У теоретичних дослідженнях фінансового стану підприємства Савицька Г.В. розглядає неплатоспроможність як основний елемент, що є сигналом банкрутства суб'єкта господарювання. Досліджені нижче питання оцінки запасу фінансової стійкості трактуються як зони безпеки торговельного підприємства. Однак при цьому не приймаються до виду фактори, що сприяють даному процесу. На нашу думку, визначення фінансової стійкості з точки зору структури зони безпеки торговельного підприємства за факторами, які її характеризують, є більш прийнятними для антикризового управління підприємством.

Зазначені вище автори підходять до проблеми управління фінансовою стійкістю з позицій взаємовідносин фінансової установи і підприємства не враховуючи спектра інших взаємин і інтересів. На нашу думку, з таким трактуванням погодиться можливо частково.

Індикатори антикризових методів управління є частиною комплексу, що передбачає системне управління фінансовою стійкістю.

Розглядаючи головні складові розвитку підприємства, Самочкін В. Н. визначає фінансовий стан як елемент структурної політики. На нашу думку, фінансовий стан являє собою комплексну проблему, яка знаходить концентроване вираження у фінансовій стійкості підприємства.

Управління діяльністю підприємства на основі фінансових показників розглядають Шим і Сігел у вигляді бюджетування за центрами відповідальності. Вони дослідили систему планування та контролю показників, що визначають фінансову рівновагу. На нашу думку, фінансова рівновага за центрами відповідальності має оцінюватися як елемент, відповідний фінансовій стійкості торговельного підприємства в цілому.

Методи кількісного аналізу розроблені Томасом можуть бути застосовані в прогнозуванні показників фінансової стійкості, на основі побудови кореляційно-регресивних моделей факторних взаємозв'язків.

Зміст фінансової діяльності торговельного підприємства проявляється через фінансові відносини і виражається фінансовими ресурсами. Фінансові відносини визначаються соціально-економічними відносинами відповідної економічної формації, природою та функціями держави. У ринковій економіці вони стали інструментом пристосування до нових явищ внутрішнього і зовнішнього життя підприємства, нових умов відтворення капіталу. Фінансова діяльність підприємства не повинна вступати в протиріччя з фінансовою діяльністю держави. Вони повинні працювати в одному напрямку, сприятливому зростанню національного багатства.

Фінансова стійкість є комбінацією фінансової рівноваги та зростання цінності капіталу, забезпечується раціональним використанням активів підприємства та людських ресурсів. Фінансову рівновагу і зростання цінності капіталу не можливо розглядати ізольовано. На практиці, як показали наші дослідження, вони існують в органічній єдності. Будь-яке промислове підприємство включає в якості невід'ємної складової частини свого господарського механізму складні

фінансово-економічні утворення, форми явища, що представляють собою важливий фактор стабільного розвитку своєї діяльності. Складне і різноманітне коло проблем, що відносяться до управління фінансовою стійкістю, вимагає максимальної чіткості, організованості, раціональності всіх без винятку елементів, з яких складаються функції управління сучасним промисловим підприємством. Видові особливості форм і технічні засоби управління визначаються тим, який предмет управління і в якій системі воно здійснюється. Це не означає, що не існує загальних принципів, процедур, методів, закономірностей управління, які належать до його різновидів. Цю групу закономірностей розглядає кібернетика, яка виходячи із загального, що має універсальне значення, поняття управління, формує принципи, застосовувані до якісно своєрідної системи. Вчені економісти торкнулися лише загальних принципів управління підприємством, не уточнюючи при цьому його фінансового здоров'я. На нашу думку, управління економічними системами завжди здійснюється на основі деякого критерію виживання - що визначається параметром фінансової стійкості.

На нашу думку, для фінансової стійкості торговельного підприємства, єдність і цілісність її елементів є основою фінансово-економічного благополуччя і спроможності. Якщо відбудеться поточний збій або невідповідність у взаємодії інструментів, які забезпечують зростання цінності капіталу, то будуть потрібні значні зусилля для стратегічної фінансової рівноваги в перспективі.

Одним з елементів фінансової стійкості є платоспроможність. Платоспроможність по відношенню до фінансової стійкості підприємства розглядається з різних точок зору. Одна з них - це визначення платоспроможності як можливості забезпечувати фінансову стійкість підприємства за рахунок своєчасного і повного виконання платіжних зобов'язань, які впливають з товарних, кредитних та інших операцій грошового характеру.

Фінансова стійкість через платоспроможність впливає на форми і умови комерційних угод і умови поповнення оборотних коштів. В

платоспроможності відображається співвідношення між платежами підприємства та грошовими надходженнями.

Інша точка зору дослідження платоспроможності по відношенню до фінансової стійкості є визначення її можливості погашати боргові зобов'язання торговельного підприємства. В цьому випадку платоспроможність виражається ліквідністю, яка відображає здатність торговельного підприємства в будь який момент здійснювати необхідні платежі. Ліквідність залежить від величини заборгованості, а також від структури та обсягу ліквідних активів. Нездатність торговельного підприємства погасити свої зобов'язання перед кредиторами призводить його до банкрутства. В цьому випадку фінансова стійкість виступає в якості бар'єру банкрутства і забезпечує виконання майнових претензій в разі їх виникнення. Дві точки зору не є суперечливими у сфері фінансової стійкості торговельного підприємства. Вони доповнюють один одного і характеризують фінансову стійкість в різних фінансових ситуаціях.

У фінансовій стійкості, як було зазначено вище, відображаються результати операційної, фінансової та інвестиційної діяльності промислових підприємств. Фінансова стійкість представляє системний процес взаємодії цих трьох результатів з урахуванням зворотного зв'язку. Через управління оборотними активами торговельного підприємства фінансова і економічна стійкість забезпечують досягнення максимального доходу на вкладений капітал. Дотримання фінансової рівноваги, яка встановлюється обмеженнями фінансового та економічного характеру, дозволяє фінансовій стійкості забезпечити оптимальне зростання доходу торговельного підприємства з урахуванням його стратегії розвитку. Аналітичне забезпечення - це система показників обліку, оцінки та контролю процесу виявлення, вимірювання, реєстрації, накопичення, узагальнення, зберігання та передачі інформації про діяльність торговельного підприємства зовнішнім та внутрішнім користувачам для прийняття управлінських рішень.

Таким чином, на нашу думку, фінансову стійкість торговельного підприємства можливо охарактеризувати як цілісну, логічну систему функцій і дати їй наступне визначення.

Фінансова стійкість торговельного підприємства - це системний процес діяльності підприємства, який відображається в здатності його погасити свої зобов'язання у встановлені терміни та забезпечити зростання дисконтованого сукупного доходу і фінансову рівновагу.

В свою чергу, управління фінансовою стійкістю – це забезпечення планового порядку зростання вартості капіталу торговельного підприємства для системи його платоспроможності.

Література

1. Масленніков Є.І. Методологічні та практичні засади дослідження системи управління фінансовою стійкістю промислового підприємства [моногр.] / Є.І. Масленніков. – Одеса : Прес-кур'єр, 2015. – 316 с.
2. Бланк И.А. Управление использованием капитала. – К.: «Ника-Центр», 2000. – 656 с.
3. Макарьева В.И., Андреева Л.В. Анализ хозяйственной деятельности организации. – М.: Финансы и статистика, 2004. – 262с.
4. Фінансовий менеджмент: [Навчальний посібник] / За ред. проф. Г.Г. Кірейцева. – Київ: ЦУЛ, 2002. – 496 с.
5. Закон України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» від 14 травня 1992 року N 2344-ХІІ (зі змінами та доповненнями) [Електронний ресурс] / Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1992, № 31, ст.440.- Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2343-12>
6. Альтман Э. Равновесие и экономический рост / Э. Альтман; пер. с англ. – М.: Прогресс, 1997. – 411 с.